

VÄKIVALLAN MONIMUTKAISET AALLOT

Rikostilastointi on tunnetusti ongelmallista, onpa sen jopa väitetty olevan kaikkein epäluotettavinta ja vaikeimmin tulkittavaa tilastoaineistoa. Faktisten rikollisuusmuutosten lisäksi rikosten määrittelyä, tilastointia, poliisin käytäntöjä ja resursseja sekä yleisön ilmoitusalttiutta koskevat muutokset vaikuttavat numeroiden kertomaan. Näin kokonaisrikollisuudesta esiin tulevan osuuden eli ilmirikollisuuden suhde piilorikollisuuteen ei pysy vakiona.

Tiedot Suomen vuosien 1905–1932 henkirikollisuudesta ovat runsaiden tilastoja koskevien varausten jälkeenkin siksi karuja, että Martti Lehti on syytä valinnut ilmiötä ja sen syytä tutkivan väitöskirjansa otsikoksi Väkivallan hyökyaalto. Lehti ei tokikaan ole ensimmäinen näillä apajilla. Eritoten Veli Verkko tuotannossaan pohti suomalaisen väkivaltarikollisuuden suurta määrää suhteessa länsimaihin ja erityisesti Ruotsiin.

Tutkimustehtävä on ytimeltään pysynyt aikojen saatossa tutkijoilla samana: mistä Suomen poikkeuksellisen korkea henkirikollisuuden taso vuosisadan alussa johtui? Selitysperustat sen sijaan paljastavat tutkimukset aikansa lapsiksi. Verkkoa kiinnosti rikollisuuden ja kansanluonteen yhteys; kansanluonne oli hänelle olemukseltaan sekä kulttuurinen että biologinen suure. Verkon relevantiksi kokemasta selitysteknistä esimerkiksi käy hänen tekemänsä vertailu silloisten Mikkelin ja Kuopion läänien väkivaltarikosten määrässä. Ero läänien välillä viittasi siihen, että Mikkelin alueen – omien entisten kotikul-

mieni – asukkaiden heikommalla huumorintajulla oli osuutta asiaan: ”Sillä mitä pienempi huumorintaju, sitä huonompi alkoholireaktio ja sitä enemmän väkivaltarikoksia”. Kuopion läänissä sen sijaan nautittiin ”edullisista kansanpsykologisista tekijöistä”. (Veli Verkko: Lähimäisen ja oma henki. Sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta. Jyväskylä: K. J. Gummerus, 1949; I sit. s. 108, II sit. s. 107.)

VAATIVIA TUTKIMUS

Lehti kuvaa työnsä logiikkaa niin, että kvantitatiivisen analyysin kautta selvitettävä henkirikollisuuden volyymin muutos kytketään ”samaikäisiin demografisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin kehityskuluihin” (s. 2). Verkosta Lehti poikkeaa myös valitsemalla Luoteis-Viron Suomen tilanteen peiliksi ja ”kansallisen itseriittoisuuden vaaraa torjumaan” (s. 2), eikä vertailujen kestokohdetta Ruotsia. Viron puolesta verrokkina puhuu Lehden mukaan se, että Viro niin väkivaltarikollisuuden perusrakenteeltaan kuin yhteiskunnallisen, poliittisen ja taloudellisen kehityksenkin osalta muistutti Suomea huomattavan paljon. Keskinäisen samankaltaisuuden ja monien muuttujien vakioitavuuden pohjalta koeteille voidaan asettaa ne tulkinat, joita on muodostettu vertaamalla viime vuosisadan alun Suomea Länsi-Euroopan maihin, joiden yhteiskunnalliset vaiheet ovat poikenneet niin Suomesta kuin Virostakin.

Lehden tutkimus on hyvin vaativassa merkityksessä tieteidenväli-

nen: työ liikkuu niin rikosoikeustieteen, kriminologian, historian-tutkimuksen kuin sosiologiankin mielenkiintoisessa välimaastossa. Vertailukohteen edellyttämää viron kielen taitoa ei ole syytä unohtaa, ei myöskään tilastollisen analyysin asettamia vaatimuksia. Tunnetusti työlästä arkistoaineiston kokoamista ja analysointia on ollut enemmän kuin omiksi tarpeiksi.

Pakettia voi siis perustellusti kuvata harvinaisen haasteelliseksi. Kiihittävä on, että se ainakin siinä mielessä pysyy hyvin kasassa, että hyvät ja perustellut tutkimuskysymykset saavat uskottavat vastaukset. Aivan ongelmitta iso paketti ei kuitenkaan kokoon solmiudu. Vertailun osalta sen perustelut ja funktiot jäävät vähälle käsittelylle. Tämä on sikäli valitettavaa, että sen vaatima suuri työmäärä olisi tullut tehokkaammin käyttöön ja tutkimuksen hyödyksi, jos tekijä olisi enemmän pohtinut, mitä kaikkea vertailuasetelmallaan ajaa takaa ja mitä hyötyjä siitä saisi tässä tapauksessa irti. Sama ongelma ei tosin ole mitenkään ainutlaatuinen suomalaisessa tutkimuksessa, varsinkaan vertailua vielä harvakseltaan hyödyntävän historian-tutkimuksen saralla.

Lehden tutkimuksesta huomattava osa on luonteeltaan kvantitatiivista analyysia. Kvantitatiivisen metodologian käytön kultakausilta historian-tutkijoille on jäänyt outoja allergioita määrällistä analyysia kohtaan. Se tuntuu monen kollegan ajatuksissa olevan metodi, jolla olennaisiin asioihin ei käsi päästä. Minulle Lehden teos edustaa muistutusta ja vasta-argumenttia edellä

kuvatun tavoin ajatteleville. Kysymys on yksinkertaisesti siitä, että tämän kysymyksenasettelun kohdalla järkevä tai pikemminkin välttämättömän lähtökohhta ilmiön rekonstruoinnille on sen määrällinen analyysi.

Tutkimusprosessin ei tietenkään pidä pysähtyä tähän: tässäkin tutkimuksessa kvantitatiivinen analyysi solmiutuu kvalitatiiviseen. Hiukan ongelmallista on, että laadullinen pohdinta tahtoo hukkuu ja jäädä muhkean numeraalisen aineistovyörytyksen varjoon. Martti Lehti on varustettu – C. W. Millsin tapaan ilmaisten – hyvällä sosiologisella mielikuvituksella, ja tätä hyödyntävää osuutta tutkimuksessa olisi mieluumasti saanut olla lisää. Erityisesti loppulukuun olisi voinut ladata vielä enemmänkin; tässäkin parempi metodisiin valintoihin paneutuminen olisi vienyt asiaa eteenpäin. Vanhasta tutkijanmaksimista ”katso lähelle, näe kauas” on painottunut ensiksi mainittu imperatiivi. Se ilmenee suorastaan hengästyttävän tarkkana yksityiskohtien rekonstruktiona, jota lukija ei kyllä jaksa perinpohjaisesti seurata. Tarkkuus ilmiön kuvaamisessa lienee vienyt voimia kauas näkemiseltä, ei onneksi kuitenkaan erityisen vakavassa määrin.

Työ ei nojaudu mihinkään tiettyyn rikollisuuden kasvua selittävään teoriaan. Lehti käy läpi, vaikkakin suppeahkosti, alan teoriakehittelyjen lukuisia päälinjoja ja varianteja niin kotimaisesta kuin ulkomaisestakin kirjallisuudesta. Esiin nousevia nimiä ovat muun muassa Norbert Elias, Ted Gurr, Pieter Spierenburg, Heikki Ylikangas ja jo edellä mainittu Veli Verkko. Lukija voi helposti jäädä hieman huonosti orientoituneeksi teorioiden käsittelyn merkityksestä, jatkossa kun alun teorioiden ja hypoteesien esittelypakettiin ei juuri viitata. Lehden ratkaisu tähän tutkimuksen yhteen vakiovirheeseen on minusta kuitenkin lo-

pulta varsin onnistunut. Silta teoria- ja empiriaosuuden välillä uhkaavan skitsofrenian yli rakentuu siten, että Lehti raivaa esitettyjen selityskokonaisuuksien ryteiköstä kolme eri malleja yhdistävää tekijää. Näin analyysivälineeksi muotoutuu kolmijako väkivaltaa synnyttäviin, sitä katalysoiviin ja estäviin tekijöihin. Tältä pohjalta rakentuvat loppujaksossa kootusti esiteltävät tulokset.

Aineistona Lehti käyttää vuonna 1930 valtioneuvoston asettaman ja Bruno A. Sundströmin (Salmiala) johdolla työskennelleen, rikollisuuden lisääntymisen syitä tutkimaan asetetun komitean kokoamaa materiaalia. Se ei kata kaikkia tuomioistuimissa käsiteltyjä ja viranomaisien tietoon tulleita väkivaltarikoksia, mutta Lehden aineiston kuvauksesta käy ilmi, että suhteuttaminen tähän perusjoukkoon on komitean kokoamalla tiedoilla hyvin mahdollista. Huomioita tämän suhteuttamisen ominaispiirteistä Lehti onkin tehnyt monipuolisesti. Viron osalta aineiston pääosin muodostavat Tallinna-Haapsalun piirioikeuden oikeudenkäyntiaktit henkirikosjutuista vuodesta 1919 lähtien. Vertailuaineisto ei siis kata koko suomalaisen materiaalin ja kysymyksenasettelun koskemaan aikakautta.

Eritoten suomalaisen aineiston suhdetta kokonaisrikollisuuteen ja tätä suhdetta koskevia varauksia ja huomioita olisi voinut käsitellä enemmänkin. Miten, millaisin vaihteluihin ja ominaispiirtein aineisto muokkautui ennen tuomioistuinprosessia, johon edenneistä tapauksista tässä aineistossa on kyse (vrt. tämän tekstin alussa mainitut rikostilastoinnin ongelmat)? Suomalaisen poliisin historiaa tutkineen Tuija Hietaniemen väitöskirja ”Lain var-tiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948” (Helsinki: SHS, 1992) lähdeluettelosta löytyykin. Täydennystä poliisitoiminnan ominaispiir-

teisiin olisi ollut hyvä hakea myös toisesta Hietaniemen laajasta tutkimuksesta ”Totuuden jäljillä. Suomalaisen rikospoliisin taival” (Helsinki: Keskusrikospoliisi, 1995).

Poliisitoiminnan tarkemman seuraamisen puolesta tietysti puhuu myös tavoite analysoida rikollisuutta estäneitä tekijöitä. Mm. yhteisöjen epävirallisen kontrollin lisäksi tähän ryhmään luonnollisesti kuuluu viranomaisten etu- ja jälkikäteiskontrolli, jonka seuraaminen jää työssä ohueksi. Ajatusta poliisin roolin vahvemmasta huomioon ottamisesta voi edelleen perustella tarpeella arvioida yhtä rikollisuuden aikalaisselitystä, poliisikunnan tehotomuutta. Tarkennuksia vuosisadan alun enemmän tai vähemmän virallisista kontrollin muodoista alkaa kaivata entistäkin enemmän, kun Lehti toteaa suojeluskuntien vastanneen pitkälle maaseudulla järjestyskysymyksistä.

VÄKIVALLAN KUVA

Aineistoa ja tekstiä elävöittävät ja täydentävät tuomioistuinaineistosta kootut tapahtumakuvaukset. Ne tuovat myös ajanjakson henkeä, konkreettisia tilanteita ja niiden tunnelmaa lähemmäksi lukijaa. Tätä aineistoa olisi voinut hiukan enemmän hyödyntää myös argumenttien tukena; siihenkin tapauskuvaukset olisivat hyvin sopineet. Tapausluonnehdintojen jälkeen on helppo hyväksyä esimerkiksi yksi keskeisimmistä tuloksista, joka kertoo pääjuonen sekä suomalaisesta että virolaisesta henkirikollisuudesta viimeksi kuluneiden sadan vuoden ajalta. Henkirikollisuuden valtavirtaa Suomenlahden molemmin puolin Lehti kuvaa lyhyesti ”motiivittomaksi alkoholisidonnaiseksi väkivallaksi” (s. 141). Referaatit tiivistävätkin usein tilanteen, jossa alkoholin siivittäminen olemattomista kärhämistä aggressiivisiksi räihinöik-

si kärjistyneet tappelut johtivat suurlisiin lopputuloksiin.

Tutkittavalla ajanjaksolla ja vielä hyvin pitkälle meidän päiviemmeikin voimassa ollut rikoslainsäädäntö vuodelta 1889 pohjasi yleisestäviini tavoitteisiin: tarkoitus oli rangais- tuksella vaikuttaa ennalta ehkäisevästi myös yksittäistä rikoksen- tekijää laajemman yleisön rikoksen- tekoajatuksiin. Tapauskuvausten kautta käy niin ikään hyvin ymmärrettäväksi Lehden väite siitä, että impulsiiviseen väkivaltaan yleisestä- vyy ei erityisemmin tahtonut pura. Tuomion raskautta ei kilju- tai pirtuhumalassa ihmeemmin mietity, ja yksi yleisestävyyden tavoitteista, normituntemuksen lisääminen, ei sekään kaidalle tielle paimentanut. Pyhäjärveläisen Arvi Meskasen asenne on tästä kuvaava eikä aivan harvinaisenkaan esimerkki: hän loka- kuussa 1924 veljensä ammuttuaan asiantuntevasti totesi teostaan seuraavan ainoastaan kaksitoista vuotta (s. 62).

Tutkittava ajanjakso jakautuu aikaan ennen kansalaissotaa ja sen jälkeen. Vaikka Lehti hyvin perustellen osoittaakin, että kansalaissodan vaikutus 1920-luvun pahenevaan väkivaltatilanteeseen oli monessa suhteessa epäsuora, kytkentöjä ja poliittisen tilanteen tarkastelua olisi mieluusti nähnyt enemmänkin. Näihin pohdintoihin hyvää ainesta olisi löytynyt vaikkapa Pertti Haapalan oivaltavasta, monipuolisesta ja hyvin kirjoitetusta teoksesta ”Kun yhteiskunta hajosi – Suomi 1914–1920 (Helsinki: Painatuskeskus, 1995), joka alaotsikostaan huolimatta valottaa runsaasti myös Lehden tarkasteleman ajanjakson alkuvuolia. Selkeän poliittisesti motivoituneen henkikirjollisuuden osalta lisäväivahteita olisi löytynyt mm. Antti Kujalan artikkelista ”Suomalaiset vallankumousjärjestöt ja poliittinen rikollisuus 1906–1908” (HAIK 2/1981, s. 106–124).

Kaksikymmenluku oli siis tutkit- tavan ajanjakson mustinta aikaa. Silloin maassamme tapettiin vuosit- ain kymmenen asukasta 100 000:ta asukasta kohti. Läntiseen Euroop- paan nähden se oli kymmenkertai- nen määrä, ja lähes kolminkertai- nen tuolloisen Itä-Euroopan maihin sekä Suomen nykytasoon verrattu- na. Vuosikymmenen henkikirjollisu- uuden piirteissä nousevatkin esiin tutkimuksen keskeiset tulokset.

Väkivallan tekijät samoin kuin valtaosin uhrin olivat parikymppisiä nuoria miehiä. Nämä suurlakko- ja sotavuosien teini-ikäiset olivat ikä- luokka, jonka jo muutenkin suu- reen kokoon vaikutti vuosisadan alussa jyrkästi laskenut lapsikuollei- suus. Tämän ison ikäluokan sisällä oman paikan löytäminen yhteis- kunnassa oli vaikeaa. Koko tarkas- teltavalla kaudella henkikirjollisuuteen syyllistyivät lähinnä teollisuus- työläiset, taajamien sekatyöläiset, metsätyömiehet ja irtolaiset. 1920- luvulla tilalliseväestön osuus henki- rikosten tekijöistä nousi kuitenkin nopeasti. Viimeksi mainittujen koh- dalla kehitystä selittää se, että kielto- lakiaikana juuri heidän alkoholin käyttönsä nousi enemmän kuin työ- väestöllä, maatyöläisillä tai amma- tittomilla, joilla kaikilla alkoholin käyttö oli ollut runsasta jo pitkään.

Kaikille väkivaltarikollisuuteen eniten syyllistyneille yhteiskunta- ryhmille yhteistä oli sen sijaan se, että niiden kohdalla markkinatalou- teen kytkeytyminen oli pisimmällä. Näiden ryhmien sisällä suhteelliset menestymiserot yhteiskunnallisessa kilpailussa olivat jyrkimmät, kilpa- juoksussa viimeiseksi joutuneiden vastatessa väkivallan pääosasta. Lehti väittää Risto Alapuroon viitaten, että ”sosiaalisen kysymyksen paineet purkautuivat läntisessä Euroopassa pääosin kollektiivisina rauhatto- muuksina, Suomessa sen sijaan kanssamyöläisiin siirrettynä aggres- siona” (s. 315). Arvio on erittäin

mielenkiintoinen ja tärkeä; argu- menttia olisikin mielellään seurannut hiukan enemmänkin auki pu- rettuna versiona.

Alueellisesti väkivalta keskittyi varsinkin tarkastelukauden alku- puolella suuriin jokivarsiin. Saha- ja puunjalostusteollisuus kanto- ja puunkaupan paitsi vaurauden myös so- siaalisen epävakauden siemeniä. Jo- kivarsien uusissa yhdyskunnissa oli runsaasti huonosti asuvia, perheet- tömiä ja vasta paikkakunnalle muuttaneita nuoria miehiä. Heidän hetkittäinen tulotasonsa oli hyvä, mutta tulevaisuudennäkymistä ei usein ollut varmuutta. Kaupungeis- sa jo kehittyneet ja vakiintuneetkin järjestyksenpidon mekanismit rakentuivat näille alueille pikkujalaa. Tilanne tältä osin muuttui edelleen ongelmallisemmaksi 1920-luvun mittaan, kun uudet teollisuusalueet yhä enemmän keskittyivät taajama- alueiden ulkopuolelle.

Epävakaiden yhteisöjen nuorille miehille stimulanttia väkivallan- tekoihin tarjosi kieltoain muodosta- ma alkoholitalanne. Alkoholin kulutuksen kasvun lisäksi pakkaa pahensi myös se, että Vaasa–Sortavalan- linjan eteläpuolella juomavalikoimassa korostui vahva ja nopeasti juovuttava pirtu. Samaan aikaan väkivaltatilanteita sekä Suomessa että Virossa hoystivät sotavuosien jäljiltä kansalaisten pariin levinneet käsi- tuliaseet, joita kanniskeltiin muun muassa iltamiin. Käsiaseet madalsi- vat edelleen kynnystä turvautua kät- tä pitempään, ja samalla väkivalta muuttui entistä tappavammaksi ja vammauttavammaksi.

Hyvin paljon työtä vaatineessa tutkimuksessaan Martti Lehti tuo erittäin perusteellisesti esiin sen, miten monen asian monimutkainen summa rikollisuus yhteiskunnalli- sena ilmiönä on. Kirjan soisi kulu- van niiden käsissä, jotka tepsivien ja selkeiden konstien kaipuessaan yksinkertaistavat tätä vyyhtiä ja pyrki-

vät pelkistämään ja projisoimaan yhteiskunnallisen ongelman yksilöiden ja etnisesti ja/tai ikäkausittaisesti määriteltyjen ryhmien epänormaalisuudeksi. Lehden tutkimuksen lopputiivistystä lukiessa ainakin minä johduin miettimään, tarvitseeko monessakaan kohdassa turvautua muihin kuin kosmeettisiin ja aika-muotoa koskeviin muutoksiin saadakseen kuvauksen myös 2000-luvun ensimmäisen vuosisadan rikollisuusongelmien ajankohtaisista lähtökohdista (s. 328):

”Ajanjakson väkivaltaisuuden perimmäisenä syynä oli nopea yhteiskunnallinen ja taloudellinen murros, sen erityisesti nuorisolle asetta-

mat paineet toisaalta tulevaisuuden epävarmuutena, toisaalta aiempaa kilpailuhenkisempänä arvomaailmana. Kilpailua ja epävarmuutta kärjistikivät ajanjakson poikkeuksellisen suuret ikäluokkakoot, turhautumien purkautumista nimenomaan väkivaltarikollisuudeksi ohjasi puolestaan vuosisadan vaihteen kansalaisvaikuttamista ehkäissyt poliittinen järjestelmä. Yksin näiden tekijöiden johdosta väkivalta ja erityisesti henkirikollisuus ei olisi kuitenkaan koskaan saavuttanut sellaisia mittasuhteita kuin se vuosina 1905–32 Suomessa saavutti. Väkivallan kasvun muuttumiseen väkivalta-aaloksi vaadittiin lisäksi tuon turhau-

tumiaan poteneen nuorison kyllästämisen pirtulla ja käsiaseilla sekä väkivallan yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinona hyväksyneellä arvomaailmalla.”

PÄIVI MÄKELÄ

MARTTI LEHTI
VÄKIVALLAN HYÖKYAALTO
1900-LUVUN ALKUVUOSI-
KYMMENTEN HENKIRIKOLLISUUS
SUOMESSA JA LUOTEIS-
VIROSSA
HELSINKI: OIKEUSPOLIITTINEN
TUTKIMUSLAITOS, 2001
395 s.

ILASKIVI, SEPPÄNEN JA MUUT

Tuotteliaisuuden ihme Ullamaija Kivikuru, Helsingin yliopiston professoreja, on toimittanut kirjan nimeltä Laman julkisivut. Ensi näkemältä se herättänee hämmästyttä, sillä julkisivuthan kyllä tiedetään; niiden alle eli syvemmälle olisi päästävää.

Tosiasiaa opus tarjoaa myös laman syntyä, etenemistä ja hiukan jopa sen hellittämistä koskevaa syventävää tietoa. Parhaiten se minusta ilmenee kertomalla, mistä kaikesta media lamavuosina vaikenä.

Kirja on epätasainen: siinä on muutama erinomainen luku ja myös sinänsä kelvollisia graduista tehtyjä lyhennelmiä, joiden paikka olisi yliopiston kirjaston hyllyllä. Tyydyn keskittymään muutamaan kiintoi-

simpaan artikkeliin ja jätän maininnalle myös Anu Kantolan artikkelin, koska hänen aina kiinnostavat tekstinsä saavat julkisuutta suurimmasakin mediassa.

Sanna Valtonen on tutkinut maamme päälehteä ja kirjoittanut siitä otsikolla Työttömyys ja pääsyn politiikka Helsingin Sanomissa. Tunnen pientä syyllisyyttä hänen arviostaan, että työttömyyttä median kuvastamana ei maassamme ole juuri tutkittu. Itse hän on kirjoittanut siitä kiinnostavimman kuvauksen, jossa on työttömyytemme odottamatonta ja hallitsematonta vyörynomaista nousua, vertailua 1930-luvun USA:n suureen lamaan, työttömyyden kuvaamista muka luonnonilmiönä sekä kahdenlaista suh-

tautumista siihen: tuomitsevaa pinaritulkitantaa (vrt. Harry Bogomoloffin näkemys vuonna 2002) sekä työttömiin holhoavasti suhtautuvaa sääliittelytulkitantaa. Jälkimmäinen saattaa tuntua edes vähän paremmalta, mutta lähellekään asian ydintä ei edes se pääse.

Valtonen viittaa tamperelaistutkijaan Pertti Vehkalahteen, joka puhuu symboliviidakkodiskursseista. Se ”määrittää työttömyystilan ulkorajoja sekä ympäriltä että päältä ja tunkeutuu syvälle työttömyystilaan”. Tämä tarkoittaa muun ohessa sitä, että riittää, kun teet yhden päivän keikan, niin kuukauden työttömyyskorvaus joutuu erityissyyniin ja sen maksaminen voi viivästyä viikkokausia.